

Társadalmi neurózis, tekintélyelvűség, xenofóbiák

(Kovács András könyve a mindenkori rémképről)

Kovács András kötete talán az „örök idegennek” szóló, a mindenkori ellenségkép és rémkép klasszikus változatában megjelenített verziójával ismertet meg bennünket. Kutatásainak évtizedét összefoglalóan hatások és ellenhatások, történelmi párhuzamok és minták, 19. századi német-osztrák előképek, cionista és anticionista pártpolitika... és mindezek együttes vagy elkülönült (újra)megjelenése olyan, az antiszemitizmus-kutatások Európa- és világszerte ismert eredményeihez kapcsolódik, melyeket nem csupán a rendszerváltó kelet-európai országokban fedezhetünk föl. Könyve egészével a mai előítéletesség riasztó és szomorúságos körképét adja, de nem közpolitikai szócsaták tónusában, nem is harsány weboldalak másodelemzésével, hanem a mindenkori ellenség-formálás klasszikus receptjére emlékeztető, vagy azt zajosan reprodukáló jelenségek felmutatásával.

Kulcs-szavak: antiszemitizmus-kutatás, ellenségképek, rendszerváltó diskurzus, idegen

Korjelenségekről, szociálpszichológiai drámáról és egyre sodróbb tömegjelenségekről értekezik Kovács András, az MTA Kisebbségkutató Intézetének tudományos főmunkatársa és a CEU tanára. Könyve egyszerre kérdés és magyarázat, értelmezés és figyelmeztetés is.

Az utóbbi évek, akár egy-másfél évtized szitokszavai, politikai indulatai magabízóan és megfellebbezhetetlenül körvonalazzák, olykor arcpirítóan ki is nyilvánítják a mindenkori fajiság örök alaptípusát, a (politikai vagy mentális) antiszemitizmust. Új jelensége-e? Midőn „a kommunista rendszer bukása után Magyarországon is megjelent a nyílt antiszemitizmus”, melyet számosan a szólás- és vélemény szabadság intézményesedéseként értelmeztek, többen a rendszerváltás okozta megrázkódtatások, elbizonytalanodás, pártok közötti harcok, választói döntésképtelenség, vagy éppen a nemzetközi befolyás („zsidó világuralom”, „bolsevik plutokrata” érdekcsoportok sikerképessége) nyomán tartottak vagy tartanak magyarázhatónak... – írja a Szerző.¹ Monografikus áttekintésében bemutatja, hogy a rendszerváltó évek első markáns indulati terében is újult tónusban kapott létjogot a nyílt fajiaskodás, de mögötte formálisan még ott volt a nemzet-rekonstrukciós Antall József-i türelempolitika, a további években viszont a téma hangolódott megannyi jobboldali orgánum, élcsapat, csoportidentitás, egylet vagy „véd/erő/egylet” is. Kortárs kormányunk fajfitogató és fals nemzetépítő harsánysága pedig egészen félelmes hangulati rokonságot mutat a látens, majd jogiasított, majd totálissá vált két világháború közötti (párt)politikai ideológiákkal. Nem is egygel, s nem is megértő módon. Hanem talán az „örök idegennek” szóló, a mindenkori ellenségkép és rémkép klasszikus változatában megjelenített verziójával.

Kovács szerint hatások és ellenhatások, történelmi párhuzamok és minták, 19. századi német-osztrák előképek, cionista és anticionista pártpolitika... – mindezek lehetősége és együttes vagy elkülönült (újra)megjelenése olyan, az antiszemitizmus-kutatások Európa- és világszerte ismert eredményeihez kapcsolódik, melyeket nem csupán a rendszerváltó kelet-európai országokban fedezhetünk föl. Könyve egészével a mai előítéletesség riasztó és szomorúságos körképét adja, de nem közpolitikai szócsaták tónusában, nem is harsány weboldalak másodelemzésével, hanem a mindenkori ellenség-formálás klasszikus receptjére emlékeztető, vagy azt zajosan reprodukáló jelenségek felmutatásával. A rendszerváltás utáni antiszemita diskurzus a népies (MDF) és urbánus (SZDSZ), a „mi” (népiek) és „ők” (internacionalisták, nyugatiak), a határon túliak és itteniek, a „nemzetietlenek” és nemzetiek

¹ Kovács András: *A kéznél lévő idegen. Antiszemita előítéletek a mai Magyarországon*. PolgART, Budapest, 2005. 269 oldal.

dichotómiájában formálta meg érvelési alapjait annak a „zsidó kommunizmus” toposznak (Csurka szótárában ez a radikális antikommunistákra éppúgy kiterjeszhető volt, mint Csoóri szótárában a nemzeti nihilizmust sürgető „mások”), amely 1990-től kezdve a „Mi és az Ők létezésében” a magyarság és zsidóság különbözőségét és versengését magától értetődő tényként kezeli. A kisebbség erre válaszképpen (történelmi korok óta folytonos keserű tapasztalatai okán) bizalmatlan és önvédelmi reakciókat épít ki, de szükségképpen más politikai egységbe szorul, mint a többségi elvű, a kisebbséget önkorlátozásra felszólító képviselő. A rendszerváltás közbeni/utáni retorika a „zsidó hataloméhség” és „térfoglalás” veszélymotívumaival a magyar kultúra pusztulását, a „magyarság végét” projektáló, gyanakvásra fölszólító, görcsös összetartásra ösztönző és éber figyelésre készítő ideológiáját állítja szembe – Kovács szerint korántsem azonosíthatóan, de több ponton analóg módon, mint a 19. század második felében fogant ideológiai hagyományhoz köthetően (65. old.). A Mi és az Ők mint a nemzeti önvédelem sikolya a világ-összeesküvés ellen, olyan hatalomszerzési fázisban, politikai nyilvánossági játszmákban, sajtóuralkodás és gazdasági pozíciószerezésben, a küzdelmes évek fő kontrasztjaként fogalmazódik meg, amelyekben a kisebbség/többség viszonyai mint argumentált sorskérdések, egyszer-s-mindenkori létfeltételek, meg a túlélésre való beállítottság elemi jogosultságai körvonalazódnak. Az antiszemita előítéleteség ezen a ponton a tüzzel-vassal és erőszakkal vagy fondorlattal elfogadtatott kényszereket hangsúlyozza, mint a kommunizmus korának gyakorlatát, amelytől a jelen esetben a már elvitathatatlan többségi „önvédelmi reakció” menthet meg, vagyis az, hogy a többséget nem hagyhatjuk a kisebbség alá rendelődni... A régi antiszemita sémák föllevenítése és politikai diskurzusba emelése a vezető státusú és hangadó értelmiségi-politikus csoport által egy direkt beszéd szintjén elhatárolt antiszemitizmust úgy köti össze a „Mi” (a Nemzet) és az „Ők” (az Idegenek) konfliktusával, hogy az végül a (többségi, közös, magyar, nemzeti) túlélés és a legitimitásért folyó jogos küzdelem dichotómiájában kap helyet. A „pénz világbirodalmának alávetett” magyarság (határon belül és kívül) ekként nyer jogosultságot a megfogalmazható bizalmatlanságra, az „előítéletmentes” magyar nép optimista jövőképeinek elrabolhatatlanságára és arra, hogy a nyelv hagyományos fordulatai révén „a rejtett módon élőködő ellenség biologizáló leírására használt metaforákkal” ne hagyja a „zsidókérdést” emlegetni, de a metaforarendszer és tematika segítségével mégis rámutasson „arra, hogy ki húzódik meg az álarc mögött”. /Az Orbán-kormány sorozatos Soros-ozása ennek immár állampolitikai szintre emelt verziója talán.../.

Az elmúlt tíz esztendőben Kovács András áttekintő elemzése nemhogy helytállóan bizonyult, hanem a helyzet alakulásában még sokkal drámaibb folyamatok indultak útjukra. Hiszen az európai csatlakozást remélő nemzetállami világban talán még kevésbé is volt jelen az aktív antiszemitizmus, mint épp azokban a nyugati államokban, amelyek mintaként és a mindenkori idegeneket befogadóként szolgálnak az unifikálódó földrészen. A nyugati államokban a zsidósággal kapcsolatos előítéleteség mintegy 25%-os, ennél lényegében hazánkban sem magasabb (a különböző skálakon 25-35% jön ki, aszerint, mit kérdeznek, milyen elfogadottság, pártválasztási mutatók, megkérdezett korosztályok, politikai hangoltságok vagy időpontok szerint értékelik a „tényszámokat”), s ezt nem csupán a kutatók állítják, hanem a közvélekedés is jóváhagyja (63%-nyi megkérdezett zsidó szerint nőtt az előítéleteség, a népesség 23%-a szerint ugyancsak nőtt, 49% szerint csak azonos maradt...).

A Szerző főhangolójában társadalomelméleti problémaként taglalja az antiszemitizmus felbukkanásának történeti kontinuitását, csoportjelenségként megjelenését, kultúraként és ideológiaként mutatkozását. Mintegy föltételként kezeli az előítéleteség nem pusztán csak történeti (kereszténység előtti, „pogány”, antijudaista keresztény, felvilágosodás-kori, polgári és modern) formáit, hanem motivációs hátterét, individuál- és csoportpszichológiai okait, társadalmi neurózisként megformálódását és tömegpszichózissá izmosodását is számításba veszi. Empirikus skálák alapján klasszifikálja a tekintélyelvű

személyiség részvételét, a zárt és nyitott (Eysenck szerint „durvalelkű” és „finomlelkű”) személyiségstruktúra formálódásának okait, a motivációs elméletek szerinti beállítódás-magyarzatokat, az etnocentrizmus és xenofóbia következményeit. Ebben a démonizálást éppúgy, mint az abszurd világösszeesküvés-gyanút, a zsidó mint „a Jóval örök harcban álló Gonosz” megtestesítődését, az autoritást elutasító ellenséget, a misztikus demokrácia veszélyét, „a tekintélyelvű antidemokrata valamennyi ellenségének társadalmi reprezentációját” csakúgy nyomon követi (35. old.), mint a mindenkori külső csoportok torzképét, a gondolkodás rugalmasságát csökkentő, konfliktusokat gerjesztő milióként bemutatását, a társadalmi tudásban a készen kapott sztereotípa-készlet fontosságát, stb.

Az antiszemitizmus szótára, a nyilvánosság előtt zajló diskurzus és nyelvhasználat épp ezekkel összefüggésben nem a „primitív” gondolkodáshoz köthető, hanem a mindenkori társadalmi elit képviselői szervezik és „teremtik meg az asszociatív kapcsolatot bizonyos társadalmi feszültségek és a 'zsidókérdés' között, és ők hozzák létre azt a nyelvet és azokat a fórumokat, amelyek ezeket az asszociációkat diszkurzív közhelyekké teszik még azok számára is, akik egyébként visszautasítják őket” (55. old.). A politikai rendszerátalakulás éppen ez okból a legintenzívebb közeg lehet a közvélekedés hamis hangoltságára, a nyilvánosság előtti narratívák megsokasodására, az előítéletes személyiségek megnyilatkozására, akik mintha „ezzel a közvélekedésnek adnának hangot”. Hiszen (jelen esetben éppúgy, amiként fél évszázaddal vagy egy egészszel korábban is történt) „a társadalom tagjai hajlamosak azokat a véleményeket támogatni, amelyeket tekintélyes közszereplők képviselnek mérvadó fórumokon”, ahol mintegy legitimitást nyernek rögtön, főként azok előtt, akik a társadalmi margón ágállnak, vagy a politikai centrumban mutatkoznak. Olyan jelenségekre mutat rá itt, mint a Szent Korona hetilap és a Hunnia Füzetek betöltött szerepe, a „magyarországi zsidóuralomra” utaló (s a bolsevizmust hazánkra szabadító Kun Béla, Korvin Ottó, Szamuely Tibor, Vágó Béla – mint „még véletlenül sem keresztény és magyar emberek” hatásával érvelő, Horthy vezérkari pozícióit elfoglaló, majd a „moszkvai négyesfogat” égisze alatt teret nyerő befolyásosak „faji önzését” kifogásoló) szemléletmód szélsőjobbos interpretációi, a liberális párttörekvéseket „liberál-bolsevista” mumusként beállító érvelés, a „kereszténnyé, nemzetivé és magyarrá” teendő új országot álmódó legitimációk, a holokauszt-tagadó érvelésmódok, stb.

A „nép elvézése” mint a politikai átrendeződés veszélyét tematizáló fenyegetés, továbbá a „véssterhes működés” lehetősége, mely „az országot ma is néhány száz volt ávós, moszkovita és kunbélás pénzügyi vadásztársaság markában” látja, akik „természetesen már mind liberálisok lettek”, nemcsak a jövőt látja kritikusnak, hanem „a múltért vállalandó harcot” olyan feltételként szabná, amely nem illeszkedik ugyan közvetlenül az antiszemita diskurzusba, de a szimbolikus politizálásban a magyarság megfeneklett fejlődését (a német „történeiszvitához” és a francia-német antifasizmus-kommunizmus narratívához hasonlóan) egy konzervatív és egy modernizációs sémát tematizál, beleszöve mindebbe a magyarság trianoni veszteségét, a Horthy-rendszerre következő megtorlás jogtalanságát, vagyis a nemzeti konzervativizmus kemény harcát, a „kis-ország” diskurzus örökös fenyegetettségi élményét is.

Kovács három diskurzuskört különböztet meg, melyek egy lánccá szövődnek össze ugyanakkor: a nyíltan antiszemita, náci és újnáci megnyilvánulásokét, melyeket marginalizálnak lát és kis létszámú csoportjaik súlytalan jelenlétét fogalmazza meg; második körben a politikai centrum antiszemita diskurzusát nevezi meg, a nemzeti összefogásra építő, „magyar kollektívum szubsztanciáját veszélyeztető” és rejtekező idegen zsidó túlhatalom rémképével egyetemben; a harmadikban pedig a politikai-kulturális élet konzervatív (de nem antiszemita) antikommunizmusát körvonalazza, jelezve, hogy e múlt-orientált diskurzusmező épp a feltételeket, közeget jelenthette a nyíltabb antiszemitizmus számára (lásd 75-84. old.). Mindezek együttes hatása volt, hogy a nyelvi eszközzel kialakított „nyelvi tér” olyan

„átkontextualizálást” eredményezett, amelyben az antiszemita beszéd legitimitása megerősödhetett. Ezt a – sokak számára meglepő és félelemkeltő – diskurzust nemcsak a magyar értelmiségi közbeszéd, a közpolitika és a zsidóellenes nézetek nyilvános kezelésének optimális módjairól szóló merengések vagy viták vették körül, hanem a rendszerváltás megváltozott retorikai mezőjében magának a befogadó-válaszadó közegnek, vagyis a magyar társadalomnak rész-válaszai, ellenállásai, pártoló vagy megfélemedő reakciói is. A közel tíz évnyi kutatásra épülő harmadik nagyobb blokk a kötetben azt a kiegészítést testesíti meg, amely Kovács megközelítésmódjának egy újabb szintje. Míg az első két fejezet a teoretikus (szociálpszichológiai? morálhistorikus? köztörténeti?) szintet, valamint a közbeszéd-elemzés (sajtóidézetek, kritikai olvasatok) második rétegét ismertette, a magyar társadalom 1994 és 2002 közötti előítéleteségi szintjeit immár empirikus kutatási anyagból teszi áttekinthetővé. Ez (a kötet szinte törzsanyagát, terjedelmének egyharmadát) adó, vizsgálati eredményeket taglaló blokk nemcsak a szaktudományi kutatások szemléleti előzményeit, mintáit veszi sorra, hanem európai összehasonlító bázison helyezi el saját kutatási tapasztalatait is. Az „antiszemitizmus-skálák” révén a nacionalizmus és patriotizmus viszonyrendszerében kapunk összehasonlító térképet a környező országok antiszemitizmus-állapotáról, s ebben korántsem képviselünk kiugró helyzetet. Finom distinkciókat eredményez, hogy Kovács András nem követi a korábbi kutatások pozitív és negatív válaszokat, kisebb marginális (viszont differenciálatlan középszintű) csoportokat elkülönítő skáláit, hanem föloldja, árnyalja a kapott válaszokat azok tartalmi, az aktuális közbeszéd-tematikák, kognitív szintek, emotív és konatív (azaz: sztereotípiák, érzelmi telítettség és diszkriminációs készség) faktorai szerint. Ez a három-skálás mérés (az első, 1995-ös, majd második, 2002-es adatfelvétel) szolgált alapjául annak az összegzésnek, mely szerint „a mai magyar felnőtt lakosság 29%-a a nem antiszemita, 25%-a antiszemita és 32%-a elfogadja a zsidókról kialakult évszázados gazdasági sztereotípiák némelyikét anélkül, hogy ehhez különösebb antiszemita érzületet társítana. A megkérdezettek további 14%-ának attitűdjei a sok válaszhány miatt nem mérhetők, s így az attitűdhány következtében ez a csoport is inkább a nem antiszemiták közé sorolható. Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy a mai magyar felnőtt lakosság egynegyede minősíthető antiszemitának” (107. old.).

Az olvasó érdelemes részletezést talál a kötetben e szám adatok demográfiai, térbeli, iskolázottsági, jövedelmi, életkori, nemi és státuscsoport-dimenzióiról is: példaképpen az előítéletek közötti különbség iskolázottságtól és nemektől független voltáról, a szélsőséges vélemények Budapesten kétszeres arányáról, a magasabb státusúak körében csökkenő arányú előítéletességről, a lakóhely és gazdasági erőforrás-függő nézetek specifikumairól. Az összegzés szerint „az adatok kétféle – középosztályi és az alsó rétegek körében terjedő – előítéletesség létezését jelzik” (113. old.). Ám, ha az antiszemitizmus abszolút számokban mégiscsak mérhető növekedését közelebbről is szemléljük, kiderül, hogy a magyar népességben a szülők korosztályához képest lefelé csúszó 47%-os csoportnak hatvan százaléka vallja be több-kevesebb antiszemitizmusát! S ezek az arányszámok kevés ok miatt fognak mostanában javulni, sőt... Viszont a társadalmi reménytelenséget vallók körében jóval hangsúlyosabban van jelen az antiszemitizmus, a múlt iránti nosztalgia pedig közel tízszerese azokénak, akik nem antiszemiták. Eltérést mutat a vallásos hívők körében is a sztereotípiák jelenléte, és a nem hívőkkel összevetve a templomjárók fokozottan hajlamosak az antiszemita előítéletesség követésére, miként ezt a nemzeti érzületet erősen hangsúlyozók körében is hasonlóképpen lehet érzékelni (119-125. old.). Ha pedig más etnikai-kulturális csoportok között tesztelik az antiszemita előítéletet, akkor az egyéb (arab, bosnyák, kínai, néger, román, sváb) csoportokkal összevetve tapasztalható mindegyik elutasítása, de ez esetben a zsidóság a közepesen megtűrtek körébe kerül (a németekkel együtt), a többi csoport iránti ellenszenv még markánsabb, vagyis a xenofóbia hazai szintje is igen erőteljes, ami (külső és alkalmi hatások függvényében) bármikor fordulhat a hazai zsidóság ellen is.

Kovács, amikor oksági magyarázato(ka)t keres az antiszemitizmus jelenlétére, ezek között fő komponensként a konzervativizmus hagyományát emeli ki. A 2002-es felmérés alapján kijelenti, hogy „az elmúlt hét évben nem nőtt az antiszemiták aránya a felnőtt magyar lakosságban, még akkor sem, ha a rejtőzködő antiszemiták csoportját is közéjük számítjuk. Jelentősen megváltozott azonban az antiszemita előítéletek oki hátterének, az előítéletek tartalmának és a zsidóellenes előítéleteket tápláló csoportoknak a szerkezete” (186. old.). Az anómia (útja vesztett céltalanság és egyre fokozódó bosszúvágy) már nem jelenik meg a zsidóellenességet közvetlenül motiváló okok között, ezek ugyanis már mind világnézeti-politikai és társadalmi jellegűek: a xenofóbiára hajlamos társadalmi csoportok körében „racionalizálódott” az anómia, vagyis „az integrálatlanság okozta feszültséget bizonyos világnézet-politikai választások kanalizálhatják, és ezek gyakran zsidóellenes beállítottsággal járnak együtt”. Ennek része lehet politikai identitásválasztás, s immár „nem a társadalmi integráció és frusztráció foka választja el egymástól az antiszemita és nem antiszemita csoportokat, hanem a világnézeti-politikai orientáció”, amely „mögött – akárcsak 1995-ben – egy magas státusú nacionalista csoport áll, amelynek nacionalizmusa és antiszemitizmusa is jól megkülönböztethető az alacsony státusú nacionalisták hasonló attitűdjeitől”, politikai táborválasztási szimbólumaitól (186-187. old.).

Ezek a magatartások, értékek és diskurzusrendek az Európai Unióban már régóta meghaladottnak és szalonképtelennek számítanak. Például az is, hogy a szovjet tömb egyes országaiban az antiszemitizmus időről-időre – anticionista retorikába csomagolva – az állampolitika része volt, belügyi szervek által megfigyelt tevékenységként, felekezeti vagy egyházakon kívüli társadalmi terepeken egyaránt. S ha a „zsidókérdést” a korszak politikai apparátusai nem is túrték meg, azért a zsidó származási és kapcsolati szférát következetesen nyilvántartották. Ha az előítéletek ma talán nem is nagyobb, mint a nyugati államok többségében (Hollandia kivételével), a „posszibilista antiszemitizmus-elmélet – amelynek szemléletmódját ez az elemzés is követi – abból indul ki, hogy a három tényező – az előítéletek, az antiszemita kultúra kialakulása és az antiszemita politikai ideológia létrejötte – nem következik szükségszerűen egymásból, egyidejű megjelenésük rajtuk kívül álló és egymástól is független történelmi tényezők következménye” (251-252. old.). Ennek egyik oka például, hogy a rendszerváltás politikai pártjai és nagy táborai nemigen tudtak eltérő társadalmi terveket kínálni, és ezért arra kényszerültek, hogy mindenekelőtt a szimbolikus szférában különböztessék meg magukat a másiktól, legitimációs problémáikat (ugyanis hogy nem rendelkeztek történelmi múlttal és körülhatárolható tömegekkel, sem megerősített támogatottsággal, sem társadalmi lecsúszást akadályozó eszközökkel) viszont épp a történelemre hivatkozó retorikával, a szimbolikus térben teremtették meg. Így a „zsidókérdés” nyelve szükségképpen a felszín alatt már évtizedek óta bujkáló önazonossági igény szerint alakult ki, az értelmiségi pozícióharcok és szubkultúrák meglétét tükrözve, identitás-diskurzusokba átfordulva. A szociális és nemzeti problematikát a nemzeti önvédelem retorikájába ágyazó, hiányzó perspektívákat és partikuláris problémákat nagy társadalmi csoportok önértékeként megfogalmazó univerzálisabb nyelv egyfajta legitim diskurzusként jelentkezett, a régi rendszer(ek)hez való viszonyt és az antimodernizációs változást egyaránt körvonalazva (ld. 253-257. old.).

Mindezek egyelőre csak szavak – fogalmazza a szerző –, s azok is maradhatnak addig, amíg ki nem alakul és hatékony erővé nem válik az a nyelvi mező, amelyben politikai közszereplők „a hataloméhes hazai Idegen, a Zsidó által képviselt nemzetvesztő erők nemzetvédő ellenfeleiként jelenítik meg magukat, továbbá a politika és társadalom valamennyi konfliktusát e két erő harcaként mutatják be, s ha vannak a társadalomban olyan, jelentős csoportok, amelyekkel felfedeztethető, hogy diffúz kiszolgáltatottságérzésük oka a nemzet fenyegetettsége, orientációvesztettségüké a nemzeti hagyomány megsemmisülése, depriváltságuké pedig a könyörtelen Idegen feltartóztathatatlan térfoglalása” (258. old.). A

hazai történelemben már voltak ilyen korszakok, amelyekben az antiszemita ideológiára nem a szélsőségesen deprivált helyzetben élő rétegek voltak szükségszerűen a legfogékonyabbak, hanem a megrendült státusú, elbizonytalanodott élethelyzetű csoportok, amelyek számára elegendő magyarázat, hogy a hanyatlásért és kudarcért minden felelősséget egyetlen bűnbakra háríthatnak, a széles körben elterjedt elégedetlenséget és elbizonytalanodást „racionális” okkal „néven nevezhetik”, társadalmi integráltságukat esetleg visszanyerhetik. Ennek egyik (jóllehet első) formája a „nemzetit” a „nemzetietlentől” elválasztó kód. E kódot „értő” és használó politikai pártosodásban talán vannak szélsőséges elemek is, de a „kommunista múltat” elutasító és új jelent vagy jövőt még nem lelő „pragmatikus” társadalmi csoportok többsége még mindig bizonytalan (a politikai pártot választók mindössze 12%-a maradt „hű” a pártjához két választáson keresztül). E pragmatikus csoportok három komponensűek: egy részük a nemválasztókból áll, másik hányaduk az akkori Fidesz választóit adta, a harmadik pedig a vidék konzervatív pártjainak híveiből tevődik össze, s közös jellemzőjük ugyancsak az anómia, az elérvénytelenedés és elbizonytalanodás átlagnál erősebb foka. A vesztesek ők, a lecsúszók, a csekély mobilitási esélyekkel rendelkezők, azok, akik az 1995-ös felmérés frusztrált csoportját alkották, s akik közt az átlagnál nagyobb arányban voltak antiszemiták. Ők egészültek ki azokkal, akik frusztrált nacionalizmussal élnek együtt, s akiket a többiekhez nem elsősorban az kapcsol, hogy nem integrálódtak a társadalomba, hanem hogy fiatal és városi rétegeként fogékonyak a nemzeti radikalizmussal összekapcsolódó politikai antiszemitizmus ideológiájára, s van akkora súlyuk, „ami kísértésbe ejthet bizonyos politikai csoportosulásokat, hogy az antiszemita ideológiát próbálják meg mozgósításukra és megnyerésükre használni”, a zsidóellenes előítéletességet nyelvvé, kultúrává, ideológiává – azaz „izmussá” – szervezni. Ennek a legitim és illegitim világmagyarázatok határait kijelölő elítélődiskurzus esetleg gátat vethet annyiban, hogy az antiszemita világmagyarázatot az illegitim szférába utalja, s ha ennek az ítéletnek a nyilvánosság előtt is érvényt képes szerezni, „akkor van esély arra, hogy fokozatosan elhalványul az antiszemita nyelv jelentéstartománya, és a zsidóellenes előítéletek lassanként beleolvadnak a társadalomban tényező többi etnocentrikus, xenofób előítélet szürke masszájába. Ha nem, akkor megkezdődik egy veszélyes történelmi kaland” – summázza mondandóját befejezésként Kovács András.

Kötete, ha lehet átfogóan értékelni, a jelenségek történeti, szociológiai, kisebbség-lélektani, diskurzuselméleti és bizonyos tekintetben kulturális antropológiai metszetét, kommunikációs és nyilvánosságelméleti összegzését adja, érdemben építve kortárs és korábbi kutatásokra, társadalomlélektani folyamatokra, tömegpszichológiai megfigyelésekre is. Olyan kötet ez, amelyet nemcsak a zsidósággal kapcsolatosan érdemes írni és olvasni, megérteni és komolyan venni. A megjelenése óta eltelt egy évtized szinte mindezen komponensek fokozódó romlását, a negatív hatások összegződését, a közbeszéd tónusának harsány elfajulását, a rejtőzködő társadalmi indulatok immár kevésbé óvatos mutatkozását, sőt a kormányzati szintre emelt régi-új világkép sikerre futását is igazolja...

A. Gergely András